

חלונות חג במחשבת ישראל (גיליון 4)

**ראש השנה ויום כיפור:
עוד שנה או עת שינוי?**

הערות על דרך הוראת המקורות ודגשים בהוראתם

כללי:

בהוראת חלונות חג בכיתה במסגרת יחידת הלימוד הראשונה יש לשים את עיקר הדגש על לימוד הטקסטים שבתוך הגיליון. לימוד "תעודת הזהות" ו"מילון החג" הוא רקע הכרחי לכל עיסוק בחג, אך אין להרחיב בו יותר מדי, ולא בו יתמקדו עיקר השאלות בבחינת הבגרות.

תכנון זמן מומלץ:

פתיחה על החג: תעודת הזהות, מצוות ומנהגים, פולקלור וכו' – 1-2 שיעורים.
לימוד עיוני של המקורות: 3-4 שיעורים.
סה"כ: 4-5 שיעורים. (שבוע עד שבוע וחצי לפני החג)

בהוראת המקורות יש להתייחס לשאלות המרכזיות שהדף מעלה (בפתיח שבשולי הדף ובראש עמוד "מקורות משוחחים") ולאופן שבו משיב כל אחד מן הטקסטים על אותן שאלות (או על חלקן).
כמובן, לימוד פרטי הטקסטים חשוב, אך חשוב להראות כיצד הפרטים השונים תורמים להבנת העמדות הכלליות והעקרונות אשר באות לידי ביטוי במקור.

דגשים בהוראה

לפניכם נקודות אחדות לדוגמא בחלונות חג לימים נוראים, שחשוב לשים לב אליהן בעת הלימוד:

האם יכול אדם להשתנות? שיקולים עקרוניים ומעשיים לכאן ולכאן.
באילו דרכים ניתן להתחיל שינוי ולהתגבר על הקשיים שבדרך?
מהו טיבו של שינוי? מה מתרחש בנו בשעה שאנו משתנים?
האומנם שינוי הוא תמיד דבר רצוי? האם שינוי הוא רק אמצעי לעבור מטוב לרע או שהוא ערך בפני עצמו?
רוב המקורות בדף מתמודדים – במישרין ובעקיפין – עם שאלות עקרוניות אלה, והשאלות המופיעות אחרי כל מקור מכוונות בדרך כלל את הלמידה לנקודות אלה. בעת סיכום הלימוד (של כל מקור בנפרד או של הדף כולו) יש לכוון את תשומת הלב אליהן.
כמובן, חשוב לקשר את הדיון העיוני למסר הרעיוני העולה מראש השנה ומיום הכיפורים לגבי אפשרות השינוי, זאת בעיקר דרך מושג התשובה ודרך טיבם וסמליהם של מועדים אלה (השופר, מאכלי חג המציינים התחלה חדשה, התענית ביום הכיפורים שעיקרה פינוי הזמן והמחשבה לחשבון נפש וכו').

דוגמא לתשובה לשאלה הראשונה:

האם יכול אדם להשתנות? שיקולים עקרוניים ומעשיים לכאן ולכאן.

נגד אפשרות השינוי:
חוקי הטבע חלים על האדם כמו על כל תופעה אחרת במציאות הפיזיקלית, ואין אפשרות לחרוג

מן המערכת הסיבתית הקובעת את חייו של האדם (גנטיקה וכו'). (דטרמיניזם מדעי, כמו ב"משל האבן" בקטע של שפינוזה)
נסיבות החיים, החינוך, הסביבה, הנורמות החברתיות וכו' – כל אלה יוצרים תנאים המעצבים אותנו מילדות ומקשים עלינו לחרוג מהם. "מה שהיה הוא שיהיה." (דטרמיניזם חברתי, קושי העולה מתוך האגדה של ר' עקיבא ודברי ר' נחמן)
השגרה שוחקת, וכל מה שקורה בחיינו וסביבתנו נתפס בעינינו כמתמיד, כהכרחי, כמובן מאליו, כבלתי ניתן לשינוי. כך שגם אם ניתן לדחות את הדטרמיניזם – עדיין ישנם מחסומים פנימיים להתגבר עליהם (להאמין ביכולתנו להשתנות, לא להתיימש, להתפעל גם ממה שנראה חלק מן הסדר הטבעי וכו') (זהו מחסום פסיכולוגי, העולה בעיקר בדברי ר' נחמן ובשירה של לאה גולדברג)
בעד אפשרות שינוי:
"וכי לבי קשה מן האבן?" – אפילו במציאות הטבעית עצמה מתחוללים שינויים מפתיעים, קל וחומר באדם. האדם אינו ניתן להבנה ולחיזוי כאובייקט גרידא. (הממד הרוחני שבו, יכולת ההבנה והרפלקסיה וכו')
יש מרכיב בלתי ניתן לחיזוי ולהבנה מלאה בחיים. ("פעם אחת", חד פעמית, שאינה עומדת בהלימה עם הציפיות והעבר, באגדה על ר' עקיבא)
למרות הקשיים והמחסומים החברתיים – השינוי הוא אפשרי אם אמנם מאמינים באפשרות ולא מוותרים. האמונה באפשרות השינוי קשורה בהכרח שהעולם נברא בכל רגע מחדש, ויחד עמו יכול גם האדם "להיוולד" מחדש בכל רגע. (הלידה/בריאה מחדש נרמזת באגדה על ר' עקיבא (מי הבאר, הלוח החלק, הלימוד עם הילד) ומוסברת בדברי ר' נחמן)
כל שינוי הוא בראש ובראשונה שינוי תודעתי, הכרוך בנקודת מבט שאינה נכנעת לסדירות ולהכרחיות השוררות כביכול שבמציאות. החירות היא חוויית יסוד באדם: החירות אפילו להיכשל. זהו למעשה ייחודו של האדם. (עולה בעיקר בשירה של לאה גולדברג)

מבחר מקורות ללימוד ולהעשרה

הערה: העמודים הבאים מכילים רק את הטקסטים ללימוד, ואינם כוללים את "תעודת הזהות" ואת "מילון החג" ו"גלשן החג" שבגיליון המלא. כמו כן, מצורפים להלן מקורות נוספים להעשרה בנושא של בחירה חופשית, שינוי ותשובה.

פתיח: הצגת הנושא

"אתה כל כך נהדר! רק אל תשתנה!..."

"אם לא יחול שינוי דרסטי בהתנהגותך וביחסך ללימודים, נאלץ לנקוט אמצעים חמורים..."

"טוב לי עם החיים שלי, למה שאתנה? ככה אני, וקבלו אותי כמו שאני!"

"אני מחפש שינוי בחיים שלי, הם כל כך שגרתיים ומשעממים..."

"עכשיו כבר מאוחר, ההזדמנות שלך לשינוי כבר עברה. חבל שלא חשבת על כך

קודם..."

מי מאתנו לא אמר או נתקל מדי פעם במשפטים מעין אלה – הן בחייו שלו הן בסביבתו הקרובה?

להתחיל סוף סוף ללמוד ברצינות, להתחיל בדיאטה, להפסיק לעשן, לנהוג אחרת... ואכן, בכל תחילת שנה מחדש, אנו מוצאים את עצמנו עושים חשבון נפש: מה להשאיר בחיינו

כמות שהוא, ומה אולי לשנות?
מצד אחד – רבים שואפים לשינויים בחייהם, אינם מרגישים סיפוק במקום שבו הם עומדים, הם בטוחים שהם מסוגלים להרבה יותר בתחומים שונים בחייהם. אבל כל כך קשה להתחיל את השינוי הזה! האם הוא בכלל אפשרי? אולי זהו גורלם, ואין מה לעשות?
מצד שני – אנשים מרבים לדבר על שגרת החיים, על הכוח של השגרה ועל הביטחון שהיא מספקת. טוב להם עם עצמם, הם רוצים 'שקט' בחייהם, ומבקשים שנקבל אותם "כפי שהם"...
אך האומנם זה "מה שהם"? מדוע נתפס השינוי כאיום?

מעניין כי בעברית אפילו המלה 'שנה' עצמה מכילה בתוכה את המתח הזה: השנה חוזרת ושונה שוב ושוב במחזוריות הזמן האינסופי, אך היא מאפשרת בתוכה גם שינוי, התחדשות ולעתים אפילו התפוכות של ממש – בחיי הפרט ובחיי הכלל גם יחד.

לכבוד השנה החדשה שבפתח, על כל סימני השאלה שהיא מציבה בפנינו, מוקדשים חלונות חג הפעם, למתח הזה שבין השגרה לחידוש: האם תהיה זו עוד שנה, או אולי דווקא עת שינוי?

שנה טובה!

מקורות משוחחים:

שנה חדשה כרוכה תמיד בהרבה התרגשות, שמחה שחשש בצדה. המסורת היהודית ראתה את כוחם המיוחד של ימים אלה, ימים של התחלה חדשה, וקבעה בהם את 'הימים הנוראים' (ראש השנה ויום הכיפורים, ו'עשרת ימי תשובה' שביניהם). ימים אלו ראוי, לפי המסורת, שיוקדשו לחשבון נפש ולבחינה מדוקדקת של חיינו עד כה, ובעיקר לניסיון לקבל החלטות חשובות כדי לשנות ולשפר אותם בשנה החדשה.

עניין זה חוזר רבות בתפילות החג. באחד הפיוטים היותר מפורסמים מדומה השנה החדשה לנערה צעירה, החולה במחלותיה של אחותה הבוגרת, השנה החולפת, ומתפללת לאל בבקשה לרפואה. למעשה, הפיוט מכוון לכל אחד מאתנו, הנולד כאילו מחדש, אך זקוק לרפואה ולברכה מפגעי העבר...

"אחות קטנה, תפילותיה

עורכה ועונה תחינותיה

אל נא, רפא נא למחלותיה

תכלה שנה וקללותיה

תחל שנה וברכותיה" [- -]

(מתוך מחזור התפילה לראש השנה)

הפיוט מניח כי העבר, שגרת החיים, מה שהיה עד כה – יש בהם בהכרח מן הקללה, מן השלילי, ועל כן התקווה היא לשינוי, כי העתיד תמיד צופן בחובו חידוש וברכה. אך האמנם כל עבר ושגרה הם שליליים, וכל עתיד וחידוש – חיוביים?! ובכלל, מדוע עלינו לצפות כי השנה החדשה תהיה שונה מקודמתה? הרי ההחלטה על סיום האחת ותחילת האחרת היא רק מוסכמה תרבותית. לכאורה, אין הבדל ממשי ביניהן במציאות הטבעית. הזמן זורם לו בקצב אחיד, ללא הפסק...

במקורות הבאים שבעמוד זה נראה מה חשבו הוגים ויוצרים יהודיים בתקופות שונות - על האפשרות להשתנות, על המתח שבין שינוי לבין השגרה ועל טיבו וקשייו של השינוי.

נקודת המוצא של לימודנו בשני דימויים: אבן ומים. מקורות שונים ממשילים את כוחן של השגרה והיציבות – לאבן, ולעומת זאת, את גמישותה של ההשתנות וחוסר הקביעות – למים. ומכאן מתחיל מסענו...

שינוי – האם הוא אפשרי?

מקור 1:

ר' עקיבא: "וכי לבי קשה מהאבן?"

עד איזה גיל יכול אדם להשתנות, ועד כמה קיצוני כבר יכול להיות השינוי? סיפור חייו המפתיע של ר' עקיבא מלמד שאף פעם לא מאוחר! ר' עקיבא חי בארץ ישראל במאה ה-2 לספירה, והחל את דרכו כרועה צאן פשוט, שלא ידע אפילו קרוא וכתוב. את חייו סיים כגדול חכמי ישראל בדורו, כשהוא משאיר אחריו אלפי תלמידים. איך ומתי התחולל שינוי כה מפליג בחייו? האגדה הבאה מן התלמוד מספרת על כך:

--- מה הייתה תחילתו של ר' עקיבא?

אמרו: בן ארבעים שנה היה, ולא שנה כלום. פעם אחת היה עומד על פי הבאר בלוד. אמר: מי חקק אבן זו? אמרו לו: עקיבא, אין אתה קורא "אבנים שחקו מים" (איוב י"ד, 19) – המים שנופלים עליה תדיר בכל יום. אמר ר' עקיבא: וכי ליבי קשה מן האבן? אלך ואלמד פרשה אחת מן התורה. הלך לו אל בית הספר והתחיל קורא בלוח הוא ובנו--- כתב לו אלף בית – ולמדה--- תורת כוהנים – ולמדה. היה לומד והולך עד שלמד כל התורה כולה--- אבות דרבי נתן, ו

ר' עקיבא מתואר כמי שלמרות גילו המתקדם, "לא שנה כלום". כיצד אתם מבינים תאור זה? (שימו לב לדו-משמעות של השורש שנ"ה.) מה גרם לכך לדעתכם? ר' עקיבא אינו מצליח להבין כיצד שינו המים את פני האבן. מדוע? מה מסתתר מאחורי עמדה זו ביחס לתפיסתו את עצמו? מה מסיק ר' עקיבא מן האבן אל חייו? מה מייצגת אבן, ומה – מים, לפי דעתכם? מדוע לדעתכם לא הצליח ר' עקיבא להשתנות לפני ארוע זה? הביאו דוגמאות לארועים חד פעמיים שבכוחם לשנות אדם. האם זו הדרך היחידה להשתנות? מה מלמד הסיפור על יכולתם של בני אדם? האם אתם מסכימים עם מסקנתו של הסיפור?

מקור 2

שפינוזה: וכי שונה האדם מן האבן?

כ – 1500 שנה אחרי ר' עקיבא, התבונן פילוסוף יהודי אחר באבן, אך הגיע למסקנות שונות בתכלית. היה זה הפילוסוף היהודי הנודע ברוך (בנדיקט) שפינוזה (1632-1677), שהיה אחד ממבשריו הגדולים של החילון בעת החדשה. שפינוזה הוחרם על ידי הקהילה היהודית של אמסטרדם בגלל אורח חייו החילוני המתריס. כרציונליסט, האמין בכוחה המוחלט של התבונה לדעת את האמת ולהביא אושר לאדם. לפי שיטתו, העולם נתון במסגרת סיבתית-הגיונית הקובעת כל מה שקורה בו. על כן לא יתכנו בו שינוי או חריגה מן הסדר הטבעי הקבוע מראש. משמעות הדבר היא כי, האדם אינו חופשי באמת, גם אם כך נדמה לו! כדי להמחיש את עמדתו הוא ממשיך את האדם לאבן:

--- אבן מקבלת [תנועה] מסיבה חיצונית, הדוחפת אותה, --- תנועה שמכוחה היא תוסיף לנוע בהכרח גם אחר כך, בשעה שהדחף --- כבר נפסק. האבן בתנועה היא אנוסה (=מחויבת) --- האמור כאן באבן, אמור גם בכל [מה ש]נמצא, ואין הבדל כמה מורכב הוא! --- ועכשיו, שער נא בנפשך שהאבן חושבת בשעה שהיא ממשיכה לנוע, --- מאמינה, שהיא בת חורין גמורה, ושהיא מתמידה בתנועתה רק משום שהיא רוצה בכך, ולא משום סיבה אחרת... והוא הדין (=כך הדבר) באותה החירות של בני האדם, שהכול מתפארים בקניינה, ובאמת כל כולה אינה אלא בכך, שבני אדם יודעים את שאיפתם אבל אינם מכירים את הסיבות שמכוון

הם נכרעים (=מופעלים).
כך מאמין התינוק שהוא מתאוה בחירות לחלב, הנער מאמין שהוא בן חורין כשהוא שואף נקם בשעת כעסו, והפחדן – כשהוא רוצה לברוח. ---
שפינוזה, מתוך איגרת, על-פי ש"ה ברגמן,
תולדות הפילוסופיה החדשה, א, עמ' 261

עמדתו של שפינוזה מבטאת דטרמניזם, כלומר: שיטה לפיה מעשיו ואישיותו של אדם נקבעים מראש מכוחם של גורמים פנימיים וחיצוניים שונים, כמו כל תופעה אחרת בטבע.
הדטרמניזם הוא הנחה בסיסית של כל מדע מעצם טיבו. מדוע?

- הסבירו את משל האבן. מדוע סבור שפינוזה כי אבן ה'חושבת' שהיא בת חורין בתנועתה, משלה את עצמה?
- שפינוזה טוען כי האדם אינו שונה באופן מהותי מן האבן. מדוע? (אילו סיבות, למשל, מעצבות וקובעות את התנהגותו של אדם?) מה דעתכם על טענתו זו?
- חוו דעתכם על הדוגמאות שהביא שפינוזה למצבים שבהם אדם אינו שולט בהתנהגותו. האם נכון לדעתכם לראות את כל חיי כך? הביאו דוגמאות מחייכם להרגלים שקשה מאד להיפטר מהם.
- כיצד לדעתכם היה שפינוזה מגיב למסקנתו של ר' עקיבא על האפשרות להשתנות? וכיצד לדעתכם היה משיב לו ר' עקיבא?

שינוי – מה טיבו?

מקור 3

ר' נחמן: "אם אתה מאמין שאפשר לקלקל – האמן שאפשר לתקן!"

לכאורה, השינוי המהפכני שעבר ר' עקיבא, כנגד כל הסיכויים, הוא אירוע חריג, שלא כל אחד היה מסוגל לעבור. יש ודאי מן הצדק בטענתו של שפינוזה, שחיינו מושפעים (ואולי אפילו מוכתבים ונקבעים) על ידי אינספור גורמים פנימיים וחיצוניים. האומנם אפשר להתגבר על השפעות הסביבה ועל ההרגלים הישנים שלנו, ובאמת להשתנות? איך עושים את זה? בשאלות אלה הרבה לעסוק ר' נחמן מברסלב (1772 – 1810), אחד מהוגיה הבולטים והמקוריים ביותר של תנועת החסידות במזרח אירופה.
בקטעים שלפנינו, מכיר ר' נחמן בקושי העצום להשתנות, אך למרות זאת הוא מאמין שחייבים לנסות. (בהקשר זה, אחד הביטויים השגורים ביותר שלו, שאף זכה להלחנה, היה "אסור להתיימש!".)

צריך אדם להתחזק ולהתחיל בכל פעם מחדש, ואל ייפול לזקנה --- שנדמה בעיניו שכבר נזקן (=הזקין) בחטאיו ובמעשיו שרגיל בהם, עד שאי אפשר לו לצאת מהם בשום אופן, חס וחלילה. ובאמת הוא צריך לידע ולהאמין שבכל יום, ובכל עת, ובכל שעה, יש כוח באדם להתחדש ולהיעשות ברייה חדשה ממש. כי השם יתברך עושה חדשות בכל יום, ואין שעה אחת דומה לחברתה. על כן, צריך להתחזק, ולהתחיל כל פעם מחדש, ולפעמים גם ביום אחד צריכים להתחיל כמה פעמים, ואפילו אם יהיה כך זמן ארוך. ---
ליקוטי הלכות, הלכות תפילין ה, ו

העיקר הוא להרחיק מעצמו עצבות --- כי רוב בני אדם --- נופלים בדעתם על ידי שרואים בעצמם עוצם (=עוצמת) קלקולם --- ומחמת זה הם נופלים בדעתם ורובם מייאשים עצמם לגמרי --- על כן צריך להשכיל להתחזק נגד הייאוש ולחפש בעצמו נקודות טובות בכל פעם --- ליקוטי מוהר"ן, רפב

- למה מתכוון ר' נחמן באומרו לאדם: "אל ייפול לזקנה ---", ולמי הוא מכוון דברים אלה? האומנם רק לזקן? מיהו ה"זקן" בעיני ר' נחמן?
- כיצד לדעתכם היה ר' נחמן מתייחס לסיפור חיינו של ר' עקיבא עד לרגע השינוי? מה השתנה בר' עקיבא באותו רגע, לפי ר' נחמן?

- מהן הסכנות הגדולות ביותר בתהליך ההשתנות, לדעת ר' נחמן?
- כיצד מחזק ר' נחמן את האדם המבקש להשתנות אך אינו מאמין ביכולתו לכך?
- מהן העצות המעשיות שלו למצב זה?
- במקום אחר אומר ר' נחמן כי "אין טוב להיות זקן: הן (=אפילו לא) חסיד זקן והן צדיק זקן". מה מבטאת התבטאות זו על יחסו של ר' נחמן לערך השינוי? האם שינוי דרוש רק כדי להפוך רע לטוב? מדוע?

מקור 4:

לאה גולדברג: "לבל יהיה עלי יומי הרגל"

לעתים הופך הרצון לשינוי ולהתחדשות בחיינו למכשול. הוא גורם לנו לקבל את השגרה, את היום-יום, כמובנים מאליהם, ולהתלהב רק מן החדש. אך האומנם בשגרה אין כל חידוש? המשוררת בת זמננו, לאה גולדברג, מן החשובות ביצירה הישראלית, מעבירה בשיר שלפנינו את הדגש משינוי השגרה אל שינוי היחס לשגרה. בעיניה, יכול אדם להמשיך ולחיות את חייו כפי שהם, ללא מהפכות גדולות, ובלבד שלא ייקח אותם כמובנים מאליהם אלא יידע לראות גם בהם חידוש.

למדני, אלוהי, ברך והתפלל
על סוד עלה קמל, על נגה פרי בשל,
על החירות הזאת: לראות, לחוש, לנשום,
לדעת, לייחל, להיכשל.

למד את שפתותי ברכה ושיר הלל
בהתחדש זמנך עם בקר ועם ליל,
לבל יהיה יומי כתמול שלשום,
לבל יהיה עלי יומי הרגל.

- ממה חוששת המשוררת? מה הדבר המאיים ביותר בעיניה בשגרה?
- מדוע פונה המשוררת לאלוהים שיסייע בידה להתייחס לחיים אחרת? מדוע אינה יכולה לעשות זאת בכוחות עצמה?
- בין בקשותיה מתפללת המשוררת "לייחל, להיכשל". מדוע? האם לא עדיף תמיד לממש (ולא רק לייחל) ולהצליח (ולא להיכשל)?
- במה דומים ובמה שונים התייחסויותיהם של ר' נחמן ולאה גולדברג בקטעים אלו אל השגרה ואל השינוי? האם שינוי אמנם הכרחי? מהי הבעיה ומהו הפתרון לפי כל אחד מהם?
- עם איזו משתי הדרכים אתם מזדהים יותר? האם יש דרך לשמור על השגרה ויחד עם זאת להשתנות? הביאו דוגמאות מחייכם.

שאלה לסיים

- למה אתם דומים יותר: לאבן היציבה והבלתי משתנה, או למים הזורמים והמשתנים תדיר?
- האם לדעתכם יש באישיותו של כל אדם "גרעין קשה" (כאבן), שאינו בר שינוי לעולם, או שתמיד "הכול פתוח" (כפי שהמים שוחקים את האבן)?
- האם יש משהו בשגרת חייכם עד כה שהייתם רוצים לשנות אך טרם הצלחתם?
- האם מצאתם במקורות שלמדתם בדף זה נקודת התייחסות חדשה לנושא?

היה היה

פעם אחת שאל הרבי את חסידיו: לו הייתם יודעים כי יום זה הוא יומכם האחרון, מה הייתם

משנים בו? ישבו החסידים וחשבו.
אמר האחד: ביום זה ארבה בצדקה יותר מכל יום בחיי! השיב האחר: ביום זה אשב ואלמד תורה כל היום! ענה השלישי: ואני אעשה גמילות חסדים יותר מהרגלי. וכך המשיכו החסידים, כל אחד ותשובתו. לבסוף, כשסיימו, פנו אל רבם בסקרנות רבה, מצפים למוצא פיו.
"... ומה היית אתה, רבנו, משנה?" שאלו בקוצר רוח.
: "אני?" השיב הרבי בניחותא, "אני לא הייתי משנה דבר" ...

מה דעתכם, האומנם סבור הרב כי אין מה לשנות? כיצד הוא התייחס לשגרה של חייו?

מקורות נוספים להעשרה למורה:

ר' אליעזר בן דורדיא: "אין הדבר תלוי אלא בי!"

האם יכול אדם השקוע עד צוואר בחיי חטא והפקרות, להיגמל מהם, ולפתוח דף חדש? האם זה בכלל בכוחו? ואולי החיים ונסיבותיהם הם ששולטים בנו?
באגדה הבאה מן המאה ה-2 לספירה, המופיעה בתלמוד, נתוודע לסיפור המפתיע על חזרתו בתשובה של אליעזר בן דורדיא, ונראה מה חשבו חז"ל על שאלות אלה.

אמרו עליו על אליעזר בן דורדיא, שלא הניח זונה אחת בעולם שלא בא אצלה. פעם אחת שמע שיש זונה אחת בכרכי הים, ונוטלת כיס דינרים בשכרה. נטל כיס דינרים והלך ועבר עליה (=שבבילה) שבעה נהרות.
בשעת הרגל דבר, הפיחה [נפיחה]. אמרה: --- אליעזר בן דורדיא, אין מקבלין אותו בתשובה. הלך וישב בין הרים וגבעות, אמר: הרים וגבעות, בקשו עליי רחמים! אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך, נבקש על עצמנו. --- אמר: שמים וארץ, בקשו עליי רחמים! אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך, נבקש על עצמנו. --- אמר: כוכבים ומזלות, בקשו עליי רחמים! אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך, נבקש על עצמנו. ---
אמר: אין הדבר תלוי אלא בי! הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצאה נשמתו. יצאה בת קול ואמרה: רבי אליעזר בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא!
תלמוד בבלי, עבודה זרה י"ז, א על פי ספר האגדה

אליעזר מתואר כשקוע כל כולו בתאוות הגוף. כיצד מתפכח אליעזר מתאוותיו, ומדוע דווקא כך לדעתכם?
מעשה העבירה של אליעזר מכונה בסיפור "הרגל דבר". מדוע לדעתכם?
מה מסמלת פנייתו של אליעזר לכוחות הטבע השונים, שיבקשו עליו רחמים? מדוע הוא אינו פונה מלכתחילה אל עצמו?
כיצד יש להבין את סירובם של כוחות הטבע לפנייתו של אליעזר? מה מסיק אליעזר מכך?
האם סופו של הסיפור אופטימי או פסימי לדעתכם? מהי מסקנתכם ממנו?
על סיפור זה אמר ר' יהודה הנשיא: "יש קונה עולמו בכמה שנים ויש קונה עולמו בשעה אחת". למה כוונתו? מהו "עולמו", האם מדובר רק ב"עולם הבא"?

רמב"ם: "רשות לכל אדם נתונה"

לא ייתכנו לא מוסר, לא אחריות משפטית ולא דת – אם נאמץ את הדטרמיניזם או את הפאטליזם (=אמונה בגורל)! כך סבור הרמב"ם, ר' משה בן מימון (ספרד ומצרים, מאה 12), מגדולי ההוגים היהודיים בימי הביניים – רופא, איש הלכה ופילוסופיה ומנהיג בעל שיעור קומה. הרמב"ם יוצא אפילו כנגד מי שסבורים, כביכול מסיבות דתיות, כי האל הוא הקובע את כל מעשיו ודרכיו של אדם. לפי דעתו, רק כשיכיר אדם בכוחו, בחירותו ובאחריותו המלאה – יוכל

לשנות עצמו, לשוב בתשובה, ולעצב את חייו בעצמו!
מעניין כי הרמב"ם היה גם הוא רציונליסט (=שכלתן), כמו שפינוזה, אולם אותו הובילה
הרציונליות למסקנות שונות בתכלית.

רשות לכל אדם נתונה: אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק – הרשות (=היכולת)
בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע – הרשות בידו. --- הן מין זה של אדם היה
יחיד בעולם, ואין מין שני דומה לו בזה העניין: שיהיה הוא מעצמו, בדעתו ובמחשבתו, יודע
הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ, ואין מי שיעכב בידו (=ימנע ממנו) ---
אל יעבור במחשבתך דבר זה, שאומרים טיפשי אומות העולם ורוב גולמי (=כסילים) בני ישראל,
שהקב"ה גוזר על האדם מתחילת בריאתו להיות צדיק או רשע. אין הדבר כן --- הואיל ורשותנו
בידנו, ומדעתנו עשינו כל הרעות – ראוי לנו לחזור בתשובה ולעזוב רשענו, שהרשות עתה
בידינו! --- ודבר זה - עיקר גדול הוא, והוא עמוד (בסיס) התורה והמצווה, שנאמר (דברים
ל,ט"ו): "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב, ואת המוות ואת הרע, [ובחרת בחיים]!"
משנה תורה לרמב"ם, הלכות תשובה

1. חישובו על דוגמאות בחייכם, שבהן לא האמנתם בכוחכם, למשל, לשנות דפוסי התנהגות
מסוימים שלכם, או להתנגד ללחץ חברתי למעשה רע. מה היה הרמב"ם אומר לכם?
2. מדוע לדעתכם מדגיש הרמב"ם: 'רשות לכל אדם נתונה' ---?
3. כיצד היה הרמב"ם דוחה את משל האבן של שפינוזה? התייחסו לדבריו על ייחודו של
האדם.
4. האמנם ייתכן שהרמב"ם (שהיה רופא ואיש מדע) מתעלם מכוחם של הגורמים הטבעיים
השונים? מהו כנראה תפקידם של אלה, לשיטתו?
5. לפי הרמב"ם, התבונה היא מה שמייחד את האדם לעומת יתר בעלי-החיים, והבחירה
החופשית נובעת בהכרח מן התבונה! הסבירו וחוו דעתכם.
6. מדוע רואה הרמב"ם בדבריו את יסוד התורה והיהדות כולה?

אהוד מנור: קח אותו לאט, את הזמן ...

בשיר המוכר שלפניכם, הפונה בעיקר לבני נוער לפני צאתם לחיים - תוכלו למצוא, לכאורה,
דווקא את המגמה ההפוכה: זו המעודדת דווקא את השגרה, את החיים כפי שהם, במהלכם
האיטי והפשוט. עם זאת, בהמשכו מצביע גם שיר זה על הצורך בשינוי.
אתם מוזמנים לשיר את השיר יחד עם התלמידים:

עניין של זמן / אהוד מנור, רמי קלינשטיין

קח אותו לאט את הזמן
העולם עוד יחכה בחוץ
קח עוד שאיפה מן הזמן
שתי דקות לפני
ההתפכחות

להתמכר ללב המתפרע
לדמיון המתפקע
ולאושר הנוגע
בעומק הכאב

אתה עוד תגלה את העולם
אם תרצה או לא תרצה
יש עוד זמן להשתנות
מן הקצה אל הקצה

[- -]

כיצד באות בשיר לידי ביטוי שתי המגמות ההפוכות – השגרה והחידוש בחיים?
איך, לפי הבנתכם, מיישב השיר בין שתי מגמות אלה? האם אתם מסכימים אתו?
מהי משמעות המשפט 'יש עוד זמן להשתנות'? האם הוא דוחה או דווקא מעודד את הצורך
בשינוי בחיים?

שנה טובה ומבורכת!